

Univerzitet u Tuzli, Filozofski fakultet –
Odsjek za bosanski jezik i književnost,
Tuzla, Bosna i Hercegovina

DOI 10.5937/kultura1756062K
UDK 821.163.41.09-31 Slapšak S.
821.163.41.09-31 Ступар-Трифуновић Т.
821(497.1-89)-055.2

pregledni rad

POSTJUGOSLAVENSKA KNJIŽEVNOST, AUTORICE U FOKUSU

Sažetak: *U radu će se govoriti o pojmu postjugoslavenske književnosti, problemima na književnoj sceni ali i pozitivnim primjerima na istoj. Radom će se istaći dvostruko marginalizirana pozicija autorica, a posebna pažnja će se posvetiti romanima Ravnoteža Svetlane Slapšak i Satovi u majčinoj sobi Tanje Stupar Trifunović. Nastojat će se ukazati da oba romana čine značajan doprinos postjužnoslavenskoj sceni, te da svojim temama, stilom, i formom pripadaju daleko opsežnijem tržištu od onog koje čine zemlje bivše Jugoslavije.*

Ključne riječi: *postjugoslavenska književnost, transnacionalna književnost, autorice, pozicija žene*

Uvod

Živjeti u postjugoslavenskoj stvarnosti znači znati napraviti bilo šta sa oskudnim sredstvima za rad i naučiti prevazići ograde. Dubravka Ugrešić ističe da pisca/spisateljicu svrstavaju drugi, tako je književna kritika autore/autorice koji/e ne pripadaju nacionalnom diskursu (koji su preskočili ograde nacionalnih identiteta) počela nazivati postjugoslavenskim autorima/autoricama. Termin postjugoslavenska književnost ima nekoliko nedostataka. S jedne strane, za neupućene čitaoce/teljke postjužnoslavenskoj književnosti mogu pripadati i nacionalistički književnici/ce sa prostora bivše Jugoslavije, ne znajući da je za većinu takvih autora/autorica važnija njihova etnička pripadnost od samog

pisanja. S druge strane, termin može predstavljati jugonostalgичne pisce koji nisu u stanju racionalno sagledati prošlost i sa čijih stranica vrišti sveopća idealizacija iste. Već u samom terminu *postjugoslavenski* vidimo probleme sa kojima se susreću malobrojni autori/autorice koji iskaču iz nacionalističkih, ideoloških okvira na „ovim prostorima“. Stijn Vervaeet podsjeća na rad Zorana Milutinovića koji je napisan za simpozij o postjugoslavenskoj književnosti i kulturi 2008. godine, gdje se navodi da „nacionalistički prizvuk savremene književne produkcije ne samo da je ograđuje od njenih južnoslavenskih susjeda već i otežava njenu međunarodnu recepciju“.¹ Bez obzira na politička i ekonomska neriješena pitanja, te nedostatak ozbiljnih izdavača, postoje autori/autorice koji svojim radom povezuju institucije, publiku i ljude izvan uskih nacionalnih okvira. Tom krugu prema Stijn Vervaeet pripadaju romani Dubravke Ugrešić i Aleksandra Hemon a naziva ih transnacionalnim. Dakle, u radu ću koristiti termin postjugoslavenska književnost da bih označila transnacionalnu književnost, oslobođenu idealizacije jugoslavenske prošlosti. Neka od imena na toj književnoj sceni su: Faruk Šehić, Tihomir Jančovski, Dubravka Ugrešić, Aleksandar Hemon, Andrej Nikolaidis, Adisa Bašić, Šejla Šehabović, Rumena Bužarovska, Alma Lazarevska...

Posebno mjesto na listi zauzimaju autorice, imajući na umu njihov izvanredan književni talent, ali i dvostruko težu poziciju koju imaju u odnosu na svoje kolege. Jedno od zanimljivijih ostvarenja na postjužnoslavenskoj književnoj sceni je proza Elme Porobić *Tamo gdje se čuje smijeh*. Porobić povezuje svakodnevne glasove i tišine žena koje su vječno u borbi za svoju poziciju u svijetu. Pri tome njen jezik ostaje koherentan, neraspršen, njeno pismo i stil su ti koji najbolje ocrtavaju mogućnost žene da spoji razbijene dijelove, tako da šav bude suptilan ili da ostane kao podsjetnik na svakodnevnu borbu.

U radu ću se detaljnije osvrnuti na romane *Satovi u majčinoj sobi* Tanje Stupar Trifunović i *Ravnoteža* Svetlane Slapšak. To su romani koji pripadaju postjužnoslavenskoj književnosti, u ranije navedenom kontekstu, a stilom i slojevitošću se otvaraju ka svjetskoj književnoj sceni. Autorice postavljaju univerzalna pitanja o pisanju, položaju žene kao majke i književnice, načinu dosadašnjeg prezentiranja žene u književnosti, te se otvaraju etička pitanja brige o drugom.

1 Vervaeet, S. (2016) Ugrešić, Hemon i paradoksi književnog kosmopolitizma: ili kako otvoriti postjugoslavenske književnosti ka svijetu u eri globalizacije, *Novi Izraz* br. 65-66, Sarajevo: PEN Centar u Bosni i Hercegovini, str. 4.

Satovi u majčinoj sobi

„Majke, ti ljudi klovnovi. Uvijek isto. Žongliranje između sna i jave. Najbolji svjetski iluzionisti, čije nastupe gledate svakodnevno – majke. Olako izbrišu pola sebe – ženu. Ostane samo majka. Previše vidljiva žena u majci u svima budi neprijatnost, čak i njoj samoj.“²

Satovi u majčinoj sobi je prvi roman Tanje Stupar Trifunović, a važna karakteristika ovog proznog djela je njegov izrazito poetski stil. Knjiga čitaocima nudi paučasti, prašnjavi, umorni, slojeviti unutarnji svijet majki koji stoji nasuprot prozračenih, svježih, izribranih, pojednostavljenih soba koje kontroliraju i uređuju za porodicu.

Ana, glavna junakinja romana, pokušava se suočiti sa sobom i sa ženama oko sebe. Roman prati baku, majku i kćerku, tri generacije žena iz jedne porodice. Njihov svijet prepun je praznina, neodgovorenih pitanja, satova koji kucaju uzalud i označavaju vrijeme koje se njih ne tiče, a glasni su i opominju da negdje vani teče život kome one nikako da se priključe.

Prije svega, *Satovi u majčinoj sobi* je roman o pisanju i ženskoj ulozi u književnom svijetu. Za razliku od muških kolega koji imaju čitavu historiju iza sebe, književnice moraju kopati po marginama da bi pronašle tek par priča o ženama. „Mi smo žene bez rodoslova, od nas i psi imaju dužu listu predaka.“³ Književnost su uglavnom pisali muškarci, u čijim okvirima je nastalo književno groblje Ana. One koje nisu mrtve zatočene su u sebe i kolektiv, pa ukoliko žele stvarati moraju prvo ući „unutar vukovog stomaka“⁴, vratiti snove, pronaći odgovore i tek onda pisati. Glavna junakinja je književnica koja piše da bi se preko trećeg lica suočila sa sobom. Na taj način ostavlja trag i eventualni putokaz sebi i kćeri o tome ko je bila Ana onda kada nije bila majka.

Ravnoteža

„Ovaj rat, bar tamo gde sam ga ja doživela, nije samo rat komšija i zločinaca koji su pre toga bili samo usnuli: to je rat polova, žene se bore protiv muškaraca, a muškarci ih tlače, ubijaju, siluju, ponižavaju.“⁵

2 Stupar Trifunović, T. (2016) *Satovi u majčinoj sobi*, Sarajevo: Šahinpašić, str. 28.

3 Isto, str. 65.

4 Isto, str. 10.

5 Slapšak, S. (2016) *Ravnoteža*, Beograd: Laguna, str. 244.

„Nikada nisam videla toliko žena koje žive zajedno, potpomažu jedna drugu, možda se i vole, možda se i miluju... „⁶

Roman Svetlane Slapšak *Ravnoteža* kritičk i ironijski se osvrće na politička zbivanja u Beogradu devedesetih godina, parodira ratnu i poslijeratnu stvarnost. Njene junakinje su te koje pisanjem, aktivističkim djelovanjem, pričanjem, slušanjem, milovanjem, čitanjem, prevodenjem pokušavaju stvoriti ravnotežu u dehumaniziranom, neuravnoteženom, muškocentričnom svijetu.

Na početku romana *Ravnoteža* nalazi se definicija termina „jednomesečici“ koji je preuzet iz Srpskog rječnika (1818., Vuk Karadžić), a isti će se pojaviti pred kraj romana u transformiranom ruhu. Termin će u sebi zadržati ponešto od prvobitne definicije, ali će funkcionirati i kao podloga za ironijsko preispitivanje tradicionalnih shvatanja institucije braka, sve dok ne dobije hibridno značenje u čijem centru će biti novi akteri koji su godinama, neravnopravno, bili zanemareni od strane institucija. Posmatrajući spisak likova lako je uočiti da su u centru žene i da podjednako važno mjesto zauzimaju „likovi čija se imena samo pominju“, kao i oni koji nemaju ime. Svoje mjesto su dobili Šliman, Dajna, Žuća (kućni ljubimci), koji su neizostavni članovi porodice, a predstavljaju civiliziraniji dio zajednice u odnosu na „orlove“, „tigrove“ i razne zvijeri koje automatima u tom trenutku razaraju svijet.

Milica Zlatanović Albini (ona koja „je mesila testo za ravnotežu sa šljivama“)⁷ je glavna junakinja romana. Žena, majka, kćerka jedne fine urbane majke, osim što sa sjetom obavlja svoje dužnosti „čitavih naraštaja pritisnutih istorijom bola i patnje“,⁸ prekucava tekst nacionalističkog, šovinističkog pisca, u njejoj kući poznatog pod imenom Prekuc. *Ravnoteža* je djelo o pisanju koje u sebi sadrži tri romana. Prvi je onaj koji prati dešavanja u Beogradu devedesetih na čelu sa Milicom, drugi roman je parodija djela nacionalističkog, polupismenog, jako uspješnog autora zvanog Prekuc, treći roman je pastiš pisan za Daru (prijateljicu i vjernu čitateljku), koji treba da funkcionira kao „Osveta sestara Bronte“.⁹ Pisanjem pastiša, Milica uspostavlja neki balans u nasilnom svijetu u kome su žene svedene na one koje prekucavaju tekstove za „velike“ muškarce, koji pišu, stvaraju historiju. Svetlana Slapšak kada govori o književnicama na Balkanu, ističe da: „društva književnika i prevodilaca, u svim postkomunističkim društvima na Balkanu imaju istu polnu strukturu: književnici su pretežno muškarci, prevodioci pretežno

6 Isto.

7 Slapšak, S. (2016) *Ravnoteža*, Beograd: Laguna, str. 11.

8 Isto.

9 Isto, str. 37.

žene. 'Oni' se bave stvaralaštvom, 'one' im tu iluziju ostavljaju, pošto su je razgolitile".¹⁰

Dara Pejičić, kasnije Zajderman, osim što je Miličina čitateljka, spasonosna je graditeljka neobičnog „ženskog lanca“¹¹ koji pomaže u prehranjivanju ljudskih i životinjskih članova porodice okupljenih oko Milice. Izbačena sa posla jer se suprostavljala tadašnjoj vlasti, postaje aktivistkinja, posrednica „za porudžbine nepravolinijskog karaktera“.¹² Energična je i hrabra, borkinja, duhovita i glasna, nasuprot nje je Dušan, urušen, blijed i treba ga spašavati od rata koji nikada ne ubija samo granatama. Izokrenute muško/ženske, tradicionalne, pozicije ugrađene su i u pastiš koji Milica piše o sestrama Bronte. Unutar Darinog „ženskog lanca“ nalaze se različite osobe, okružena je ljubavnicima, ženama u nevolji. Ona je ta koja ima moć pomiriti različite svjetove, pa i spojiti zaljubljeni par Šemsi i Zoricu sa Mladenkom B. (nekadašnja Prekucova sekretarica), preko čije sudbine se može čitati pozicija žene u okvirima nacionalističkog kruga.

Simka Zlatanović Rotovnik je starija „patrijahalna gospođa“ koja od svog stana u Beogradu pravi dezerterski centar. Preko noći, stara dama se suprostavlja vlastima, postaje odmetnica i zaštitnica dječaka koji „su pušili, kikotali se, gutali stripove i demodirane priče, i nisu nikako hteli ni da ubijaju ni da umru“.¹³ Žene i muškarci okupljeni oko Milice i Simke su marginalci, ali na toj granici društva junakinje, ipak, zauzimaju javni prostor i muškarci zatočeni u Simkinom stanu zavise isključivo od žena, njihove pomoći, pažnje i brige. To je pokazatelj da u muškocentričnom svijetu one povremeno dobiju pravo da se ponašaju ravnopravno, samo ako su muškarci povučeni na bojišnice i negdje se kolju za „dobrobit“ velikonacionalnih otaca. Činjenica je da žene ne dobiju prava, ali se ne prestaju boriti za ista, baš kao što ne odustaju Dara, Milica, Šemsa, Ella i brojne druge junakinje opisane u romanu.

Ravnoteža humorom, nevjerovatno portretiranim likovima, besprijekornim stilom uspijeva prekoračiti nacionalne, rodne, žanrovske i sve druge granice. Kada govori o romanima Tvrtka Kulenovića, Enver Kazaz ističe da su njegove priče bazirane na „poetici nove osjećajnosti“ aludirajući na Mihaila Epštejna (Mikhail Epstein) koji govoreći o postmodernizmu naglašava i njegovo pretapanje u novu sentimentalnost i povratak nove iskrenosti. Upravo toj poetici pripada i roman Svetlane Slapšak,

10 Slapšak, S. (2016) *Balkanka*, balkanska književnica, *Novi Izraz* br. 65-66, Sarajevo: PEN Centar u Bosni i Hercegovini, str. 110.

11 Slapšak, S. nav. delo, str. 33.

12 Isto, str. 41.

13 Slapšak, S. nav. delo, str. 19.

jer bez obzira na sve elemente postmodernizma, ne zazire se od osjećajnosti. *Ravnoteža* bi mogao pripadati onome što Selma Raljević naziva „transroman“. To je njena kovanica za romaneskni izraz koji “transponira izraz drugih žanrova u smislu nove otvorenosti djela i nove dijalektike između svih sadržaja savremenosti, i koji te sadržaje koristi kao ‘alate’ u književnom instrumentariju kako bi stvorio priču kao umjetničko djelo“.¹⁴

Zaključak

Postjugoslavensku književnu zajednicu čini jedan mali krug autora/autorica, a romani *Ravnoteža* i *Satovi u majčinoj sobi* uveliko doprinose razvoju te scene. Junakinje u romanima su književnice koje svojim radom brinu o ljudima oko sebe (Milica piše za Daru, Ana za kćerku). Oba romana prikazuju razrušene svjetove postjugoslavenske stvarnosti, ali te svjetove žene svojim radom čine malo boljim mjestom. Romani otvaraju pitanja o položaju žene u društvu, kritički se osvrću na nacionalističke sisteme vlasti, a posebno propituju ulogu žene u književnosti i svojom univerzalnošću otvaraju se i za širu književnu scenu.

LITERATURA:

- Slapšak, S. (2016) *Ravnoteža*, Beograd: Laguna.
- Stupar Trifunović, T. (2016) *Satovi u majčinoj sobi*, Sarajevo: Šahinpašić.
- Porobić, E. (2014) *Tamo gdje se čuje smijeh*, Zenica: Vrijeme.
- Епштејн, М. (1998) *Постмодернизам*, Београд: Zepher Book World.
- Hačion, L. (1996) *Poetika postmodernizma*, Novi Sad: Svetovi.
- Vervae, S. (2016) Ugrešić, Hemon i paradoksi književnog kosmopolitizma: ili kako otvoriti postjugoslavenske književnosti ka svijetu u eri globalizacije, *Novi Izraz* br. 65-66, Sarajevo: PEN Centar u Bosni i Hercegovini.
- Slapšak, S. (2016) Balkanka, balkanska književnica, *Novi Izraz* br. 65-66, Sarajevo: PEN Centar u Bosni i Hercegovini.
- Raljević, S. (2016) Novi izrazi: poetika modernosti savremenog romana *Novi Izraz* br. 65-66, Sarajevo: PEN Centar u Bosni i Hercegovini.

14 Raljević, S. (2016) Novi izrazi: poetika modernosti savremenog romana, *Novi Izraz* br. 65-66, Sarajevo: PEN Centar u Bosni i Hercegovini, str. 21.

Vesna Kadrić

University in Tuzla, Faculty of Philosophy – Department for Bosnian Language
and Literature, Tuzla, Bosna i Hercegovina

POST-YUGOSLAV LITERATURE,
FEMALE AUTHORS IN FOCUS

Abstract

This paper discusses the post-Yugoslav literature, but it also deals with problems and positive examples on this literary scene. The problem of the double marginalization of female authors is in the centre of this paper, with a special focus on the novels *Ravnoteža* (*Balance*) by Svetlana Slapšak and *Satovi u majčinoj sobi* (*Clocks in Mother's Room*) by Tanja Stupar Trifunović. The paper endeavours to point out that both of these novels are of significant importance to the post-Yugoslav literary scene but also that, theme, style, and form-wise, they belong to a market much larger than that of the former Yugoslav countries.

Key words: *post-Yugoslav literature, transnational literature, female authors, position of women*

Снежана Петровић, *Портрет*,
оловка, пастел, туш на папиру, 43 x 30,5 цм, 2014.